

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта
махсус таълим вазирлиги**

Тошкент Молия институти

**М. Шарифхўжаев
З. Давронов**

**Маънавият асослари
(ўқув қўлланма)**

Тошкент – 2005

М. Шарифхўжаев, З. Давронов. Маънавият асослари.
Ўқув қўлланма. ТМИ.: 2005 йил, 364 бет.

«Маънавият асослари» фанидан тайёрланган ушбу қўлланма Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим Вазирлиги томонидан тасдиқланган «Маънавият асослари дастури»га риоя қилинган ҳолда ёзилган. Қўлланмада кўпроқ Шарқ маънавияти ва маданий мероси, хусусан, ўзбек халқи менталитетига мос ва хос жиҳатлар, ёшларда юксак маънавият шаклланишининг таркибий қисмлари ва ривожланиш қонуниятлари ёритилган.

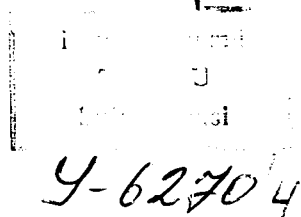
Қўлланма Олий ўқув юрти талабалари ва кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

Қўлланма Тошкент Молия институти қошидаги Олий ўқув юртлараро илмий-услубий Кенгаш мажлисида муҳокама қилинган ва нашрга тавсия этилган.

Масъул муҳаррир: педагогика фанлари доктори,
профессор **С. Ҳасанов**

Тақризчилар:

филология фанлари доктори, профессор **Н. Шодиев**;
фалсафа фанлари номзоди, профессор **М. Зарипов**.

© Тошкент Молия институти, 2005

КИРИШ

Ўзбекистон катта шонли тарихга эга. Унинг ўтмишини лойга чаплаганлар ҳам бўлди. Эласак, собиқ иттифоқ даврида Амир Темурга «босқинчи», деб ном берган эдилар. Ваҳоланки, Амир Темурнинг хизмати Жордано Бруно, Коперник, Галилейникидан зиёд бўлса зиёд эдики, кам бўлмаган. Математика, кибернетика илмининг асосчиси ал-Хоразмий, улуғ аллома Мирзо Улуғбеклар ҳақида мактабларимизда маълумот берилса-да, Коперник, Галилей ёки дейлик Архимед, Ньютон каби бошқа давлатдаги тарихий шахслар ихтироси ҳақида таълим бериларди.

Энди Ўзбекистоннинг бугуни хусусида. Унинг мустақиллигини 170 дан ортиқ давлатлар тан олди. У жаҳон ҳамжамиятида ўз ўрнига эга. Президентимизнинг халқаро нуфузли ташкилотлар йиғилишларида иштирок этиши, маърузалар билан чиқиши замирида улкан ҳақиқат бор: дунё узра ўзбек деган миллатнинг ҳам ўз ўрни, мавқеи бор.

Мустақиллик туфайли маънавий меросимиз юзага чиқа бошлади. Долзарб мавзу саналмиш ёш авлодни тарбиялаш, асосий мақсадларимиздан бирига айланиб бормоқда ва бунда юртбошимизнинг саъй-ҳаракати билан мустақилликка эришганимиздаёқ, жиддий эътибор қаратилаётганлигини олиб борилаётган ишлар мисолида кўраямиз.

Ушбу қўлланмада «Маънавият асослари» фанининг ҳозирги аҳволи келажакдаги ривожни таҳлил қилинади. Назарий ва амалий томонлари ҳақида муаллифлар фикр алмашадилар. Улар маълум даражада янги маълумотларни беришга ҳаракат қиладилар. Муаммони замона нафаси билан боғлашга интиладилар. Ёшларда юксак маънавий тафаккурни шакллантириш ҳар бир етук инсонни шарафли бурчи эканлигини таъкидлайдилар. Бинобарин, қураётган янги жамиятимиз тараққиёти айнан, юксак маънавиятли шахсларга суюнган ҳолда бунёд этилади. Ҳар қандай етук мутахассис қанчалик билимли, илмли бўлмасин, унда миллий, умуминсоний қадриятлар, юксак маънавият мужассамлашган бўлиши лозим. Республика Президенти И.А. Каримов таъкидлаганидек: «Халқимизнинг асрлар оша яшаб келган анъаналари, урф-одатлари, тил ва руҳи негизига қурилган миллий мустақиллик мафкураси умуминсоний

қадриятлар билан уйғунлашган ҳолда келажакка ишонч туйғусини одамлар қалби ва онгига етказиши, уларни Ватанга муҳаббат, инсонпарварлик руҳида тарбиялаши, ҳалолликни, мардлик ва сабр-бардошликни, адолат туйғусини, билим ва маърифатга интилишни тарбиялаш йўлида хизмат қилмоғи лозим»¹. Зеро, шундай экан, қўлланмада «Маънавият ва маърифат»нинг эскирмаслиги, унинг ҳамиша долзарб эканлиги таъкидланиб, ёшларимизнинг маънавий, руҳий дунёсини бойитишга алоҳида эътибор қаратилган. Бинобарин, «маънавият ва маърифат, маданият ва ахлоқ ҳақидаги асарларни кўплаб чоп этиш, айниқса, маданий мерос билан бирга янгиланаётган бугунги турмуш тарзини ва янгича тус олаётган жамиятимиз мазмун-моҳиятини теранроқ ёритиш, кенгроқ ўрганиш муҳимдир»².

Қўлланма, ҳозирги замон ўқув-қўлланмаларига қўйиладиган талабларга риоя қилинган ҳолда тайёрланди. Ўқув қўлланманинг ҳаётийлигини таъминлаш мақсадида, аввало, уни маъруза матнлари сифатида бир неча йил давомида талабалар ва тингловчиларга, магистрантларга, баъзи мутахассис ўқитувчиларга тарқатилиб, таълим жараёнида қўлланилди ва сўнг уларнинг танқидий фикр ва мулоҳазалари асосида қайта ишланди. Ўқув қўлланма ҳолига келтирилди. Унда таянч иборалар, мавзуларга оид алломалар, буюк шахслар фикрларидан намуналар, ўзини текшириш ҳамда билим соҳасидаги савиясини ошириш учун тест саволлари, адабиётлар рўйхатлари берилди. Зеро, бундай ёндашиш ҳар бир ўқувчида маънавий жиҳатларни тўлароқ шаклланишига таъсир этади, деган умиддамиз.

«Маънавият асослари» қўлланмаси дастлабки ишлардан бўлганлиги учун муаллифлар, қўлланмани ўта мукамал деб даъво қилмайдилар, албатта. Улар қўлланмани такомиллаштириш юзасидан билдирилган фикр ва мулоҳазаларни чин дилдан қабул қиладилар.

¹ Каримов И. «Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида» Т.: «Ўзбекистон», 1996, 3-том, 283-бет.

² Каримов И. Ўзбекистон Фанлар Академиясининг умумий йиғилишида 1994 йил 7 июлда сўзлаган нутқи. Т.: «Ўзбекистон», 1996, II том, 261-бет.

I боб. «Маънавият асослари» фанининг предмети, ривожланиш қонунлари, тушунчалари ва жамият тараққиётида тутган ўрни

1-мавзу: И.А. Каримовнинг миллий-маънавий тикланиш концепцияси ва унинг миллий мустақилликни мустаҳкамлашдаги аҳамияти

1.1. Миллий маънавий тикланиш ва юксалиш концепциясини вужудга келтиришда тарихий манбаларнинг аҳамияти

Ўтмишда ота-боболаримиз, давлат раҳбарлари, саркардалар, амирларнинг аксарияти халқни юксак маънавиятли ва маърифатли бўлишини истаб, ўз даври шарт-шароитларидан келиб чиққан ҳолда, бундай масъулиятли ва шарафли ишни амалга ошириш учун қўлларидан келган барча чораларни кўрганлар. Шоир ва олимлар, ислом динининг муҳтарам вакиллари ҳамиша маънавият ва маърифатнинг асосчилари ва фидоий тарғиботчилари бўлганлар. Бизгача етиб келган манбаларда эзгу ният, яхшилик, содиқлик, инсонпарварлик, меҳнатсеварлик, дўстлик, одоблилик, меҳрибонлик, оддийлик, севги-муҳаббат ва камтаринлик ғоялари ҳукмрон бўлган. Бу ғоялар миллионлаб кишиларнинг қалбига етиб борган ва уларни тарбиялашга улкан ҳиссасини қўшган ва ҳозирда ҳам қўшмоқда. Кайковус, Юсуф Хос Ҳожиб, Фирдавсий, Саъдий Шерозий, Жалолиддин Румий, Умар Хайём, Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий, Маҳмуд Қошғарий, Низомий Ганжавий, Имом Исмоил ал-Бухорий, ат-Термизий, Амир Темур, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Мирзо Улуғбек, Ҳусайн Бойқаро, Бобораҳим Машраб, Увайсий, Нодира, Абдулла Авлоний, Абдулла Қодирий, Маҳмудхўжа Беҳбудий, Фитрат каби минглаб алломаларнинг илмий-адабий мерослари фикримизнинг ёрқин далилидир.

Жумладан, Кайковуснинг «Қобуснома», Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг», Носир Хисравнинг